

ALEVİ-BEKTAŞİ CEMLERİNDE ERKÂN VE SÜREK FARKLILIĞI (HERNE CEMEVI ÖRNEĞİ)*

DIFFERENCES BETWEEN RITES AND RITUALS IN ALAWI- BEKTASHI CEMS (HERNE CEMEVI EXAMPLE)

İbrahim GÜL**

Öz

Bu çalışma, Alevi-Bektaşî inancında sürekliliğini konu almaktadır. Bu farklılık, “Yol bir süreklilik bin bir” deyişimiyle anlatılır. Yol, Hak-Muhammed-Ali yoludur. Bu yolu devam ettirmek için farklı süreklilikler izlenebilir. Önemli olan bu yolun bozulmadan sürdürülmesidir. Konu, Kırklar Meclisi, Kırklar Cemi ve Yol-süreklilik başlıkları altında ele alınmıştır. Almanya, Herne Cemevinde görüşme ve gözleme dayalı olarak bir araştırma yapılmıştır. Konuyla ilgili olarak 13 kişi ile görüşme yapılmıştır. Görüşme sonuçlarına göre cem ibadeti, katılanlara önemli kazanımlar sağlamaktadır. Cem, Çelebiler Erkânına göre yürütülmektedir. Ancak görüşmeye katılanlar kendi yörelerinin süreğine göre, Cem’in yürütülmesini istemişlerdir. Alevi-Bektaşî inancında süreklilik, bir zenginlik olarak görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Alevilik, Kırklar Cemi, yol, süreklilik

Abstract

This study focuses on differences of persistence in Alevi-Bektashi faith. This difference is explained by a famous saying “The way is one and the persistence is many. The way is Hak-Muhammad-Ali’s way. Different persistences can be followed to maintain this path. What is important is that the principles should be always followed. The subject is researched with under the headings of Cem, Kırklar Meclisi and the way-persistence. A study is conducted based on interviews and observations at Herne Cemevi in Germany. Thirteen people are interviewed about the subject. According to the results of the interviews, it became evident that Alevi faith (cem) provides significant gains to the participants. It is observed that Alevi ritual is carried out according to Çelebiler Persistence. However, the participants in the meeting wanted us to carry out Alevi faith. Diversity in practices in the Alevi-Bektashi belief is seen as a wealth.

Key words: Alevism, Kırklar Cemi, Alevi Faith (cem), the way, persistence

1. Giriş

Alevî-Bektaşî inancında, “Yol bir, süreklilik bin bir” olarak ifade edilen kavramın ne anlama geldiği ve kökenlerinin nereye kadar uzandığı merak konusudur. Yol, Alevilerin yaşamlarında olması gereken, inançsal, kültürel olgular bütünü olarak tanımlanabilir. Yol, Muhammed-Ali’den kalmıştır. Alevî yolunun kurucusu, Şâh-ı Merdan Ali’dir. Bu yolun Anadolu temsilcisi ise Hacı Bektaş Veli’dir. O’nun zamanında kurulan ocaklara bağlı dedeler kendilerine bağlı talipleri irşat ederek bu yolu yaşatmışlar ve günümüze kadar ulaşmasına yardım etmişlerdir (Aydın, 2005).

* Makalenin Geliş Tarihi: 12.02.2017, Kabul Tarihi: 26.04.2017.

** Yrd. Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Samsun/ Türkiye, igul@omu.edu.tr

Alevî-Bektaşî inancında süreklilik olarak ifade edilen kavram, uygulama farklılığı anlamına gelir (Dedekargınoğlu, 2010: 203). “Yol bir süreklilik bin bir” deyimini bunu ifade eder. Yani, aynı amaca ulaşmak için çeşitli yolların izlenilebileceğini belirten bir deyimdir. Alevî-Bektaşî inanç ve ayinlerinin dar kalıplar içinde hapsedilmeyeceğini vurgular. Bu çeşitlilik bir taraftan Alevî-Bektaşî inancının başkalarının anlaşılabilirliğini olumsuz etkilerken, diğer yandan onun zenginliğine katkıda bulunur. Devletin, Alevî-Bektaşî inancını tanımamasının altında yatan önemli sebeplerden birisi, süreklilik farklılığı olarak görülür (Taşgın, 2013: 163; Kiremit, 2013: 726). Süreklilik farklılığı, Alevî-Bektaşîliği “ne olduğu kesin olarak tanımlanamayan” ve sanki herkese göre farklı yorumlanan bir inanç görünümüne sokmaktadır. Kısaca süreklilik farklılığı, Alevî-Bektaşîliğin belki de yanlış yorumlanmasına yol açan ancak bir o kadar da ona güzellik katan uygulamalardan birisidir. Bu makalede ülkemizde çok fazla üzerinde durulmayan süreklilik farklılığı konusu ele alınıp incelenmeye çalışılmıştır.

Alevî-Bektaşî inancında cem ibadetini konu alan birçok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalarda cem konusu farklı boyutlarda ele alınmıştır. Cemlerin sosyo-kültürel boyutları (Coşkun, 2014), Cemlerde okunan gülbekler, deyişler, mersiyeler ve duazlar (Kaptan, 2017), Alevî-Bektaşî inancında cem (Kaygusuz, 2017), cem ibadeti (Yaman, 2001), cemin simgesel temsilcileri (Sümer, 2011) bunlardan birkaçıdır. Alevî-Bektaşî inancında süreklilik anlayışını konu alan araştırmalar (Dedekargınoğlu, 2011; Kenanoğlu, 2012; Mutluer, 2013; Aydın, 2014) sınırlı sayıda kuramsal çalışmalardır. Bu çalışmada cemlerde uygulanan süreklilik farklılığı kuramsal olarak anlatıldıktan sonra Almanya Herne Alevî-Bektaşî Kültür Derneğinde süreklilik uygulamasına ilişkin uygulamalar, gözlem ve görüşmeye dayalı olarak incelenmiş ve tartışılmıştır. Konuya ilişkin olarak ilgililere bazı önerilerde bulunulmuştur.

a. Kırklar Meclisi

Alevî-Bektaşî inancında cem ayini önemli bir yer tutar. İnsanların birlik içinde yapmış olduğu ibadetler arasında yer alır. Cemin tarihsel kökeni hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber: eski bir Türk töresi olduğu, Hacı Bektaş Velî’den (ö.717/1338?) kaldığı veya İmam Cafer-i Sadık’ın cem yaptığı yönünde görüşler sıralanmaktadır (Rençber, 2012: 78). Ancak kaynakların çoğunluğunda cem ibadetinin kökleri, “Kırklar Cemi” söylencesine dayandırılmaktadır (Yaman, 2001; Bozkurt, 2006; Aytekin, 1958; Uçar, 2004; DABF, 2008).

Kırklar Meclisi kavramına ilişkin farklı açıklamalar yapılmaktadır. Bir makalede bu olay, Şaab Kuşatmasına dayandırılarak olayın Mekke’de, Şaab-ı Ebu Talib diye bilinen mahallede vuku bulduğu belirtilmiştir. Bu anlatıya göre, müşriklerden kaçarak bu mahalleye sığınan Müslümanlar günlerce aç susuz kalmışlardır. İçlerinden birisi bir yudum su içse cümlesi kanmış, birisi bir lokma ekmek yese cümlesi doymuştur. Kısaca, Şaab’da Müslümanlar tek bir vücut olmuşlar. Burada yaşananlar daha sonra Alevîler arasında sözlü olarak yaşatılmış ve söylenceye dönüşmüştür (Koçak, 2003).

Kaygusuz'a (2017: 4) göre, Kırklar Meclisi olgusu Peygamber'in, İslâm inancını yayarken kendisine bağlı insanlarla yaptığı gizli toplantıların toplum bilincinde kutsanıp yer etmesidir. Sivri ve Kuşça'ya (2014: 195) göre Kırklar Meclisinde yaşananlar mit özelliği gösterir. Melikoff ise, "Kırklar" kelimesi üzerinden bu miti Şamanizm'e dayandırır (Melikoff, 1998: 48).

b. Kırklar Cemi

İnsan, zâhirde yaşadığı olaylar karşısındaki cehaletini ve çaresizliğini, zâhirin ötesine geçerek (urûc ederek) ancak bâtında giderebilir. Alevî-Bektaşî inancına göre, ilk Aynü'l-Cem, Kırklar Meclisi'nde yürütülmüştür ve cemlerde on iki hizmet içinde dönülen semah, bu Kırklar Semah'ıdır. Alevî-Bektaşîler, Kırkların ilksel cem ayinlerini taklit ve tekrar ederken, kutsalla ve bâtınla temasa da geçmiş olurlar (Ersoy, Kızıltan ve Saydam, 2013: 422).

"Kırklar Cemi", kısaca Hz Muhammed'in Mirac'a çıkarken ve dönüşünde karşılaştığı mitolojik bir olayla ilgili bir kavramdır. Bu olay İmam Cafer Buyruğu'nda (Aytekin, 1958) ve cemlerde söylenen "Miraçlama" adı verilen beyitlerde (Sarıkaya, 2017) manzum olarak anlatılır. Miraçlama'nın birkaç versiyonu bulunmaktadır. Bazı yörelerde Şah Hatâî (ö. 930/1524) bazı bölgelerde ise Hamdullah (ö.1215/1836) veya Feyzullah Çelebi (ö.1203/1824) tarafından yazılan miraçlamalar okunur. Çelebilerin yazmış olduğu miraçlama bir duaz ile son bulur. Anlatım faklı olsa bile verilen mesajlar birbirine benzerlik gösterir. Miraçlama kısaca şöyle özetlenebilir: Allah, Hz. Peygamber'i (ö.11/632) miraca okur. Peygamber yolda bir aslana rastlar. Hakk'tan bir nida gelir ve aslana Hatem yüzüğünü vermesi istenir. Böylece aslan sakın olur. Hz Muhammed Allah ile doksan bin kelâm görüşür. Bunun otuz bini Şeriat'a, altmış bin kelamı ise Tarikat'a ilişkindir. Hz. Muhammed dönüşte ruhlar âleminde olduğu tahmin edilen Kırklar Cem'ine uğrar. Kapıdan içeri girerken, "fukarayım" diyerek girer. On yedisi kadın ve yirmi ikisi erkek olmak üzere otuz dokuz kişinin bulunduğu ceme girer. Onlara kim olduğunu sorar. Kırklara niçin biriniz eksik diye sorduğunda, Selman'ın Pars'a gittiğini söylerler. Onun da kalben yanlarında olduğunu birisine neşter vurarak ispat ederler. Yani bir kişiden kan akınca herkesten kan akmaya başlar ve dışarıdan da bir damla Selman'ın kanı gelir. Selman bir üzüm tanesi ile içeri girer ve Hz Muhammed'den bu üzüm tanesini paylaşırmasını söyler. Cebrail, Hz Muhammed'e bir nur tabak getirerek ezmesini söyler. Böylece o üzüm suyuna elin değip dudaklarına götüren herkes kendinden geçer. Bu esnada Hz Muhammed coşa gelir ve semah dönmeye başlar. İmamesi başından düşer. Kırklar bunu parçalayıp bellerine kuşak yaparlar. Hz Muhammed daha sonra Ali'nin kırklar ceminde olduğunu anlar. Ali'nin evine vardıklarında, Hz. Ali Peygamber'in yüzüğünü önüne koyar. Hz Muhammed bu olaya şaşırır kalır (Miraçlama, 2017).

Bu mitolojik olayın gerçekliği üzerinde durmak yerine, burada verilmek istenen mesajlar üzerinde durmak yararlı olacaktır. Burada anlatılmak istenen mesajı

anlamayan kişiler, Hz Muhammed'in küçümsendiğini zannedebilirler. Ancak bâtinî olarak düşünüldüğünde, böyle bir durumun söz konusu olmadığı açıktır. Kur'an-ı Kerim'in Kehf Suresinin 60-82. ayetlerinde anlatılan Hızır ile Musa Peygamber arasındaki kıssaya benzer bir durumla bunu açıklamak mümkündür. Bu kıssada, Hızır ile Musa Peygamber'e verilen ilimlerin farklılığı dile getirilmiştir. Allah, Hızır'a farklı, Musa Peygamber'e farklı bir ilim vermiştir. O dilediği kimsenin ilmini artırır. Kur'an'da içeriği anlatılmamış olsa bile, Miraç olayında da buna benzer bazı mesajlar verilmek istenmiştir. Hz. Muhammed, Şeriat kapısından sorumludur ve O'na bununla ilgili zahirî ilim, Hz. Ali'ye ise tarikat ve hakikat ile ilgili bâtinî ilim ve sırlar verilmiştir. Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: "Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır." Kaldı ki Alevi-Bektaşî inancında Muhammed ile Ali zaten aynı nurdan yaratılmış olup, Ali'nin Hz. Peygamber'den üstün olması gibi bir durum söz konusu değildir (Aytekin, 1958:150; Sarıkaya, 2017: 8).

Kırklar Cemi mitolojisinde anlatılmak istenen ana fikirleri sıraladığımızda, her şeyden önce ceme girerken kişinin benliğini dışarıda bırakması gerektiği anlaşılır. Ceme giren herkese "can" gözüyle bakılır ve ona yer gösterilir, o kişi de kendisine uygun bir yere oturur. Cemde kadın-erkek ayrımı gözetilmez. Ceme boş gelinmez, bir lokma ile gelinir. Getirilen bir üzüm tanesi olsa bile paylaşılır. Ceme katılan birisinin bir acısı ve sıkıntısı varsa, bu herkesin acı ve sıkıntısı olarak kabul edilir (birisine neşter vurulunca herkesten kan akması gibi). Cem içinde kişinin aşkı doruk noktaya ulaştığında semah dönmeye başlar, yani Hakk'ı zikreder. Semah, kadın ve erkek birlikte dönülür. Ceme girerken Hz. Peygamber besmele ile önce sağ ayağını atarak girmiştir (Şeriat kapısı). Selman içeri "Hu" diyerek girmiştir (Hakikat kapısı). Kısaca Kırklar Cemi, bâtinî yorumlar içeren ve insanlara bazı konularda mesaj veren mitolojik bir konudur. Onu, ancak tarikat ehli kişiler anlayabilirler.

Miraç olayının tasavvufî anlamını kavramak bakımından Hacı Bektaş Velî'nin şu sözünü dikkate almak gerekir: Madde karanlığı akıl nuru, cehalet karanlığı ilim nuru, nefis karanlığı marifet nuru, gönül karanlığı aşk nuru ile aydınlanır (Aytaş, 2014: 201). Bu olayın hakikatini anlamak için aşk nuruna ihtiyaç vardır. Bu olayı akılla idrak etmek ve anlamak mümkün değildir.

Nerede ve hangi yörede yapılırsa yapılsın, cem ayininin ortak noktalarından birisini "on iki hizmet" oluşturur. Hizmet sayısının on iki olması bir tesadüf değildir. Bu hizmetlerin bazılarının pîrleri, Oniki İmam'dan; Hz Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Zeyne'l-Âbidin'dir. Bu hizmet sahipleri, farklı kaynaklarda değişik şekillerde ifade edilmektedirler. Bazı kaynaklarda, pîr Hz. Muhammed olarak gösterilirken, bazılarında Hz. Ali ve bazı kaynaklarda ise Hacı Bektaş Velî'dir. Cemde yapılan hizmetlerin sayısının on iki olmasını, bazı yazarlar Oniki İmam'a bağlarlar (Rençber, 2012: 75). İmam *Cafer-i Sadık Buyruğu*'nda on iki hizmet sahipleri farklı şekilde ifade edilirken (Aytekin, 1958), başka bir kaynakta hizmet sahipleri değişik isimlerle

anılmaktadırlar (Karakaş, 2003: 245). Hizmet sahipleri sayısının on iki olmasıyla ilgili yazılı bir kaynak olmamasına rağmen, bunun Oniki İmam'la ilişkilendirilmiş olması mantıklı görülmektedir. Şah Hatâî'nin on iki hizmet sahipleri için söylediği deyişin de on iki kıta olması bunu doğrular niteliktedir.

Cem içerik olarak incelendiğinde, muhtevası itibariyle önemli üç işlevinin bulunduğu söylenebilir (Yaman, 2001: 3): Dinsel işlevler, sosyal-eğitsel işlevler ve hukuksal işlevler. Cemin yapılmasında temel işlevlerin başında dinsel işlevler gelmektedir. Cemde genellikle Türkçe dua edilir ve cem erenleri yapılan bu dualara, "Allah, Allah" diyerek mukabelede bulunurlar. Cemde, toplumda yaşanan birçok olay sembolik olarak canlandırılır veya yaşatılır. Örneğin insanların lokmasını paylaşması, zalime karşı gelme, başkalarına saygı gösterme, edep-erkân içinde olma gibi davranışlar gösterilir. Musahiplik, farklı anne-babadan gelen insanların yol kardeşi sayıldığı sosyal bir olgudur. Cem'de okunan deyişlerle ilgili dedelerin anlattığı kıssaların eğitsel bir değeri vardır. Diğer taraftan cemde âşıklar tarafından okunan birçok Alevî-Bektaşî şiiri, açıklanmaya bile gerek duyulmaksızın kolaylıkla anlaşılır ve edebî-eğitsel nitelik taşır. Ceme giren kişilerin birbirlerinden razı olması gerekir. Bu meydana, başkalarında hakkı olan hakkını talep edebilir. Bu ise cemin hukuksal yönüne işaret eder. Alevî-Bektaşî inancına göre, cemde dedenin sorduğu sorulara doğru cevap veren talibe, bu sorular ahirette tekrar sorulmaz. Yani kısaca, "Ölmeden önce ölmek" olarak özetlenen bu veciz ifade, ölmekten önce dünyada iken hesap vermeyi ifade eder.

c. Yol-Sürek Kavramı

Alevî-Bektaşî yolunun temel esasları yazılı kaynaklara dayandırılmalıdır. Aksi halde ortaya atılan fikirler mesnetsiz ve anlamsız olur. Alevî-Bektaşî yolu, İslâm inancının tasavvufi bir yorumudur. Hz. Muhammed'in getirmiş olduğu İslâm inancı, O'nun Ehl-i beyt'i aracılığı ile korunmuş ve yayılmıştır. Bu emanetin günümüze kadar gelmesine birçok sahabe, eren ve evliya aracılık etmiş ve böylece doğrudan ve dolaylı olarak "yol"a hizmet etmişlerdir. İslâm inancının en güzel şekilde tasavvufi bir yorumunu Hoca Ahmet Yesevî (ö. 562/1166) yapmıştır. Türkmenler, İslâmiyet içinde Sünnilik, Şiiilik şeklinde ortaya çıkan tartışmaların, anlaşmazlıkların uzağında kalmışlardır. Onlar için, Türkmen babalarının söyledikleri ve yaptıkları daha önemli görülmüştür (Baş, 2011: 32). Diğer taraftan Türklerde Peygamber aşkı, Peygamber'e iman ile bütünleşmiştir. Yesevilikte, imanın, sevgi temeline dayalı olması gereği ve görüşü psikolojik bir boyut kazanmıştır (Atmaca, 2007: 66).

*Velâyetname'*ye göre Hacı Bektaş Veli, Ahmed Yesevî'nin müridi olan Lokman-ı Perende'ye (ö.713/1334?) bağlı bir erendir. Ahmed Yesevî, kutsal (özel) emanetleri tekkesinde saklamıştır. Bu emanetler taç, hırka, çerağ (kandil), sofrası, alem (sancak) ve seccadeden ibarettir. Bu emanetlerin Hacı Bektaş Veli'ye verilerek, O'nun Rum diyarına gönderildiği bilinir. Anadolu'da başka akımların da etkisiyle, Alevîlik-

Bektaşîlik inancı ortaya çıkmıştır. Hacı Bektaş Veli'den sonra ikinci pîr olarak bilinen Balım Sultan (ö. 896/1517), bunu sistemli bir hale sokmuştur. Kısaca belirtmek gerekirse, Alevîlik İslâm'ın içinde bir yol olarak değerlendirilmelidir.

Yesevî Tarikatı'nda, kadın-erkek bir arada yapılan ibadetler, Alevî-Bektaşî inancında da benzer şekilde devam etmiştir. Alevilikte kadın-erkek eşitliğinin teolojik kökleri bunu doğrulamaktadır. Bu teolojik mirasa göre, Alevilikte kadın-erkek yoktur, "cân" vardır (Okan, 2014: 29). Bununla beraber, kadınların eski Türk geleneklerini devam ettirerek, cemlere erkeklerle birlikte katılmaları, farklı gruplar tarafından gayr-i ahlâkîlik ile suçlanmalarına neden olmuştur (Ünlüsoy, 2009: 84). Buna rağmen Alevî-Bektaşî cemlerinde kadın-erkek birlikte ibadet etme uygulaması devam etmektedir.

Alevî-Bektaşî inancı, itikatta Sünnî inançla benzerlik gösterir (Arslanoğlu, 2017). Sünnî inanç, Hacı Bektaş Veli öğretisine göre, Şeriat kapısı içinde yer alır. Kâmil insan olmanın yolu, diğer kapılara ulaşmaktan geçer. Edip Ahmed, Bektaşî tarikatına girdikten sonra "tarikat ehli" olarak Harabî mahlasını almıştır. Harabî, Şeriat kapısından Tarikat kapısına geçişteki bu farklılığı şöyle dile getirmektedir (Şiir Akademisi, 2009):

Zühd-i riya ile olan ibadet
 Hatadır Hz. Settar'a karşı
 Böyle namaz ile olamaz ümmet
 Hiç kimse Ahmet-i Muhtar'a karşı
 Tarikatsız mümin olamaz kimse
 Nûr-ı nübüvvetle dolamaz kimse
 Hakk'ı, Peygamber'i bulamaz kimse
 Yatıp kalkmak ile duvara karşı
 Allah gözlerine çekmiş bir perde
 Yok dersin Allah'ı gökte ve yerde
 Gösterelim gel de gör Hakk'ı nerde
 Secde eylesin Didar'a karşı

Alevî-Bektaşî inancına, ön yargıyla bakmamak gerekir. Bu inançta "insan" temel olarak alındığı için bütün pratiklerinde insan unsuru hep ön plandadır (Azar, 2005: 85). Sürek kavramıyla ilgili olarak Alevî ve Bektaşî kavramları arasındaki ilişkinin de bilinmesi gerekir. Bektaşîlik daha çok Balkanlarda yaygın olarak görülen bir inanç biçimidir. Bu tarikat yapılanmasının, belli bir ayinle ilgili dünyası ve hiyerarşisinin olması da gayet tabidir. Balkanlardaki inançsal yapının temelini de ocak sistemi olduğu ancak sosyal ve siyasal sıkıntılarının bu yapıyı bozduğu ve böylece ocak sisteminden sürek sistemine geçildiği söylenebilir (Ersal, 2015: 256).

Yol kavramının açıklanmasından sonra, “sürek” sözcüğünü açıklamak yerinde olur. Sürek, Alevî-Bektaşî inancında, “sürdürme ve devam ettirme” anlamında kullanılmaktadır. Başka bir deyişle yolun devam ettirilmesi olarak anlaşılmalıdır. Yolun devam ettirilmesinde önemli olan şey, özün bozulmadan devamlılığını sağlamaktır. Özden sapmamak kaydıyla yolun uygulanmasında farklılıklar olabilir. Hak-Muhammed-Ali yolunu süren, yani devam ettiren Alevî-Bektaşîler bu durumu özlü bir sözle, kısaca “yol bir, sürek bin bir” cümlesiyle ifade etmişlerdir. Ancak uygulamalardaki bu farklılıkların nasıl ortaya çıktığı ve bunun ocak kavramıyla bir ilgisinin olup olmadığı merak konusudur.

Konuyla ilgili olarak Bal (2004) sürek farklılığını, Alevî-Bektaşî grupların yaşadıkları şartlara ve geçmişten gelen alışkanlıklarına bağlamaktadır. Ona göre bu durumu bir zenginlik olarak görmek gerekir. Sürek farklılığı, aşağıda sayılan farklılıkları ortaya çıkarır:

1. Mutlaka musahip olmak lazımdır diyen gruplara rastlandığı gibi, bazılarında ceme girmek için bu şart aranmaz.
2. Nasip almak için birisinin Alevî ana-babadan olma geleneği, süreğe göre değişiklik gösterir.
3. Postnişin-dede-talip ilişkisi, bazı süreklere dede-talip hatta bazı durumlarda, dedebaba-talip ilişkisi olarak görülebilir.
4. Görgü yapılırken talibe “pençe çalma” uygulaması yanında bazen “erkân” veya “tarik” çalma uygulamalarına rastlanır.
5. Cemlerde “dolu alma” uygulaması süreklere göre farklılık gösterir. Anadolu Alevilerinin çoğunda bu uygulama kaldırılmıştır. Cemlerde okunan duaz, deyiş, mersiye gibi söylenen veya dedenin okuduğu gülbankler farklıdır.

Bu farklılıkların en önemlisi Alevî ve Bektaşîler arasında görülür. Bu ayrımın temeli Hacı Bektaş Velî'nin evli mi yoksa mücerret mi olduğuna dayalıdır. Bektaşîler, O'nun evlenmediğini savunurlarken, Çelebiler ise O'nun Fatma Nuriye isimli bir kadınla evlenmiş olduğunu iddia ederler (Gölpınarlı, 1959: 65). *Velâyetname* ve İmam Cafer Buyruğu da Hacı Bektaş Velî'nin mücerret (evlenmemiş) olduğunu belirtir (Aytekin, 1958: 117). Ancak bunun ötesinde Bektaşîliğin dışında kalan Alevî gruplar arasında da sürek farklılığı göze çarpar.

Başka bir görüşe göre, sürek farklılıkları oluşmadan önce yola girmek isteyen insanların ikrârları, musahiplik erkânı ile birlikte yapılırdı. Kalender Çelebi (ö. 906/1527) öldürüldükten sonra, Sersem Ali Baba'nın (ö. 977/1598) dergâhın başına getirilmesiyle sürek farklılıkları ortaya çıkmıştır. Dergâhtan kopan “Dedegân süreği” yola girmek için musahiplik uygulamasını devam ettirenken, “Babagân Süreği” nasip almayı, “Çelebiler süreği” ise ikrar vermeyi yeterli görmüştür (Koçak,

2015). Bu duruma birçok ocak örnek olarak gösterilebilir. Çepni Türkmen boyu dedesi Güvenç Abdal'ın, Saru Saltuk'un (ö. 676/1297) musahibi olduğu (Kökel, 2005: 55) dikkate alındığında, Güvenç Abdal Ocağı erkânının (süreği) da Çelebiler erkânından farklı olduğu açıkça görülebilir. Hâlbuki Güvenç Abdal, Hacı Bektaş Veli dergâhında yetişmiş, geniş bir coğrafyada nüfuz ve saygısı olan bir zattır. Bu ocağa mensup dedelerin bazıları musahip olmayan kişileri cemlere bile almazlar. Cemlerde okunan gülbankler ve ayinle ilgili uygulamalar da Çelebiler erkânından oldukça farklıdır.

Tahtacı süreğinde (Yanyatır ve Hacı Emirli Ocakları) yol, Hak-Muhammed-Ali yoludur. Sürek bin bir olarak nitelenir. Alevilik, bir bakıma dede ve ocaklar temelinde şekillendiğinden süreklilerin birbirleriyle uyumuna bakılmamış, daha çok yola hizmet etme anlayışı ön plana çıkarılmıştır. Böylece, “yol cümleden ulu” sözü söylenegelmiştir. Bu çok çeşitlilik Alevî inancında bir ayrışma vesilesi değil, bir motif olarak görülmüştür. Bu sürekliliğini ortadan kaldırmak isteyenler aslında yola zarar vermektedirler (Alevî Kütüphanesi, 2014). Tahtacılar dönülen içeri ve dışarı semahı, değişik süreklilerde, Kırklar semahı ve Gönüller semahı olarak farklı isimlerle ifade edilmektedir. Değişik isimlerle anılsa da yolun sürülmesinde bir farklılık gözlenmemektedir.

Bir araştırmaya göre, Osmanlı zamanında Vilayet-i Rum kapsamında olan Amasya, Çorum, Sivas, Tokat illerindeki insanların tarih anlatısı ve siyasi yaklaşımı ile Dersim ve Antakya'daki anlatım birebir örtüşmemektedir. Geçmişteki kültür ve tarihsel farklılıklar, Alevilerin Türkiye'deki bazı siyasi olaylara bakışını farklılaştırmıştır. Örneğin, Atatürk ve Cumhuriyet kavramları tüm Aleviler için aynı anlama gelememektedir (Mutluer, 2013). Sürek farklılıklarının oluşmasında bu kültürel etkileri de göz önünde bulundurmak gerekir.

Alevî-Bektaşî inancında önemli olan, bireyin insan-ı kâmil olmasıdır. Bu mertebeye nasıl ulaşılacağı o kadar da önemli değildir. Yol bellidir ama o büyük ulu yola ulaşmak için geçilen, aşılacak ve uyulan kurallar bütünü farklılık gösterebilir. Asya'da, Anadolu'da, Balkanlar'da ve Kuzey Afrika'da bu yolu izleyen binlerce sürekliler vardır (Aydın, 2014). Bu bağlamda önemli olanın yol olduğu, sürekliliğinin çok da önemli olmadığını altı birçok araştırmada çizilmiştir.

Bu anlatılanlara paralel olarak, İmam *Cafer Buyruğu*'na bakıldığında, içerisinde farklı nüshaların yer aldığı görülür (Aytekin, 1958). Bu nüshalar incelendiğinde, Ana Buyruk İzmir nüshasından oluşurken; ikinci bölüm ekleri Maraş, Alaca, Gümüşhacıköy, Malatya, I. Hacı Bektaş ve II. Hacı Bektaş nüshalarından oluşur. Bu nüshalar arasında temel konularda benzerlikler olduğu gibi, bazı hususlarda farklılıklar da bulunmaktadır. Alevî-Bektaşî gruplarının dedeleri, buyruğun hangi nüshasını kullanıyorsa, yol-erkân buna göre yürütüleceğinden, kendiliğinden bir sürekliliği da ortaya çıkmış olacaktır. Başka bir anlatımla sürekliliğinin bir sebebi, erkân-nâmelerin farklı olmasıdır.

Sürek farklılıklarıyla ilgili kuramsal açıklamalardan sonra Almanya, Herne Cemevi'nde yapılan gözlem ve görüşmelere dayalı, sürek farklılıklarına ilişkin uygulamaya yer verilmiştir.

2. Amaç

Bu çalışmanın amacı, Alevî-Bektaşî inancına sahip kişilerin sürek farklılıklarına ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Bu amaçla şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Cemlerin size kazandırdığı önemli kazanımlar nelerdir?
2. Cemevinde cemler hangi erkâna (süreğe) göre yürütülmektedir?
3. Siz cemlerin hangi erkâna (süreğe) göre yürütülmesini isterdiniz?

3. Yöntem

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, tarama modeliyle hazırlanmış nitel bir çalışmadır. Araştırma, bir bakıma olgubilim (fenomenoloji) özelliği taşımakta olup, konunun derinlemesine incelenmesi amaçlanmıştır ve genelleme amacı gütmemektedir. Nitel çalışmalarda, günlük hayatın çeşitli boyutlarının gözlenmesi, betimlenmesi ve analizinde kullanılan yöntemlerin, bunlar arasındaki ilişkilerin araştırmacı tarafından yönetilmesi esastır (Miller ve Dingwall, 1997).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 8 Ocak 2017 tarihinde Almanya-Herne Cemevi'ne gelen 13 kişi oluşturmaktadır. Bunlar Cem'e gelen kişiler arasında gönüllü olarak seçilmişlerdir. Görüşmeciler seçilirken, onların farklı yörelerden Cem'e katılan kişiler olmasına özen gösterilmiştir. Bunun yanında cinsiyet, yaş ve kişinin mensup olduğu ocak bakımından farklı kişilerin görüşmeye katılımı sağlanmıştır.

Araştırmaya katılanlara ilişkin kişisel bilgiler aşağıda Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Görüşme yapılan katılımcılara ait kişisel bilgiler

Kişi	Memleketi	Cinsiyeti	Yaşı	Ocağı	Görevi
A	Samsun	K	24	Güleloğlu	Moda tasarımcısı
B	Samsun	K	17	Bilmiyor	Öğrenci
C	Samsun	E	37	Keçeci Baba	Terzi
D	Samsun	E	50	Gülerli	Alevi dedesi

E	Samsun	E	72	Gülerli	Alevi dedesi
F	Samsun	E	70	Çetmi	Emekli öğretmen
G	Samsun	K	18	Gülerli	Öğrenci (cemde süpürgeci)
H	Amasya	K	40	Bilmiyor	Sosyal eğitimci
I	Amasya	K	45	Bilmiyor	İşçi
J	Amasya	E	47	Bilmiyor	Dernekte üye
K	Pülümür	K	57	Kureyşhan	Eskiden kadın kolları başkanymış
L	Tunceli	K	52	Bilmiyor	Ev hanımı
M	Tunceli	E	57	Kureyşhan	İşçi

Katılımcılara bakıldığında, çoğunluğunun Samsunlu olduğu görülmektedir. Görüşmeye, Amasya ve Tunceli doğumlu kişiler de katılmışlardır. Katılımcıların 7'si kadın, 6'sı erkektir. Çoğunluğunun orta yaşlı olduğu ve farklı mesleklerden kişiler olduğu görülmektedir. Görüşmeye katılanların çoğunun Gülerli Ocağına mensup olduğu, farklı ocaklardan kişilerin de görüşmeye katıldığı, bazılarının ise ocağını bilmediği görülmektedir.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Veriler, gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla toplanmıştır. Katılımlı gözlem, çalışmanın yapıldığı ortamda gözlenecek faaliyetlere bizzat iştirak edilerek, doğal ortamdaki insan faaliyetleri hakkında bilgi toplama sürecidir (DeWalt & DeWalt, 2002). Bu amaçla, cem baştan sona kadar gözlenmiş ve kamera ile kaydedilmiştir. Görüşmenin ana amacı ise, görüşme yapılan kişilerin söylediklerini anlamaktır (Kvale, 1996). Görüşmede, araştırmacı tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formuna ilgili kişilerin söyledikleri olduğu gibi kaydedilmiştir. İsteyen kişilere bu formlar verilerek kendilerinin doldurmasını istenmiştir. Görüşme formunda,

1. Cemlerin size kazandırdığı önemli kazanımlar nelerdir?
2. Cemevinde cemler hangi erkâna (süreğe) göre yürütülmektedir?
3. Cemlerin hangi süreğe göre yürütülmesini isterdiniz? Soruları yer almaktadır.

3.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Betimsel verilerin çözümlemesinde üç aşama vardır: Betimsel, sistematik çözümleme ve yorumlama aşamaları. Bunlar birbirinden ayrılmaz bir süreçtir. Araştırmacı çoğu zaman veri toplama ve veri çözümlemesi süreçlerini birlikte yürütür ve toplumsal eylemin anlamlı bir yorumuna ulaşmaya çalışır (Wolcott, 1994). Bu çalışmada önce verilerin betimsel bir çözümlemesi yapılmıştır. Verilerin sistematik analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu analiz, toplanan verileri kavramsallaştırma, ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenme,

buna göre veriyi açıklayan temaları saptanma (Yıldırım ve Şimşek, 2006), verilerin tanımlama, sınıflandırma, kodlanma (Ekiz, 2009) ve kategorileştirme aşamalarını içerir. Analize geçmeden önce her bir görüşmeci formuna bir harf verilerek kodlama yapılmıştır. Daha sonra görüşme formunda yer alan önemli kavramların frekansı çıkarılmış ve görüşmecilerin hangi kavramlara öncelikle katıldığının tespiti yapılmıştır. Bulgular kısmında bunlar tartışılmış ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Sonuçta bazı genellemelere ve araştırma problemlerini açıklamaya yönelik fikirlere ulaşılmaya çalışılmıştır.

4. Bulgular

Bulgular araştırmanın alt problemlere göre çözümlenmiştir. Görüşmeyle elde edilen veriler gruplanarak tablolar haline getirilmiştir. Görüşmecilerin vermiş oldukları cevaplar içinde yer alan önemli kavramlar tespit edilerek bunlar içerik çözümlemesine tabi tutulmuş ve bunların bir listesi çıkarılmıştır. Tablolarda ilgili kavramlara, hangi görüşmecilerin katıldığı belirtilmiştir. Bunlara katılım sıklığı, frekans olarak gösterilmiştir.

4.1. Cemlerin Görüşmecilere Kazandırdığı Önemli Kazanımlar

Görüşmeye katılan kişilerin bu maddeye verdikleri cevaplara ilişkin bazı kavramlar ve bu kavramlara ilişkin frekanslar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. “Cemler size ne kazandırmaktadır?” sorusuna katılımcıların verdiği cevaplar:

Kavram	Kodlar	f
Mezhebimiz hakkında bilgi sahibi olma	A	1
Sevgi, saygı, birlik ve beraberlik içinde olma	B, H	2
Ruhumu dinlendirip arınmış bir can oluyorum	C	1
Aleviliği çocuklarımıza öğretiyoruz	D	1
Bilinenlerin tekrarı olmamalı, yeni şeyler öğrenmeliyiz	F	1
İbadet ediyor ve inancımızı yaşıyoruz	G	1
Yolumuzu öğreniyoruz ve bu bize huzur veriyor	J	1
Birlik sağlanıyor ve kendi özümüze dönüyoruz, halka namazı kılıyoruz	L	1

Tablo incelendiğinde, görüşmeye katılanlara göre cemler; bireye bilgi yanında, birlik ve beraberlik şuuru kazandırmakta, huzur vermekte ve onların ibadet ederek günahlarından arınmış bir can olmalarına yardım etmektedir. Bu konuda görüş bildirmeyen kişiler olduğu gibi, cemlerde yapılan nasihatlerin aynen tekrarlandığını belirten kişilere de rastlanmıştır. Bu görüşlere göre, cemler, insanlara huzur vermesi bakımından yararlı görülmektedir.

4.2. Cemevinde cemlerin yürütüldüğü erkân (süreğ)

Cemlerin hangi erkâna (süreğ) göre yapıldığına ilişkin soruya görüşmecilerin vermiş oldukları cevapların dağılımı Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Cemler hangi erkâna (süreğ) göre yapılmaktadır sorusuna katılımcıların verdiği cevaplar

Kavram	Kodlar	f
Bilgi sahibi değilim	A,H, L	3
Cem Vakfı	B, D, E, G	4
İmam Cafer Buyruğuna	C	1
Aslı kurallara	F	1
Keşke bir Alevilik kitabı olsa	I	1
Hacı Bektaş Velî	J	1
Dersim Cemi	K	1
Anadolu Aleviliği gibi duygularıma hitap etmiyor	M	1

Tablo 3'te görüşmecilerin vermiş olduğu cevaplar incelendiğinde, katılımcıların çoğunluğu cemlerin, Cem Vakfı Süreği'ne göre yapıldığını belirtmişlerdir. Bu konuda bilgi sahibi olmayan kişiler de vardır. Ancak görüşmecilerden bazılarının vermiş olduğu cevaplar incelendiğinde, ceme katılanların süreğ bilgisinin olmadığı görülmektedir. Ya da bu kavramı farklı şekilde anlamaktadırlar.

4.3. Cemler hangi erkâna (süreğ) göre yürütülmelidir?

“Cemlerin hangi erkâna göre yürütülmesini isterdiniz?” sorusuna görüşmecilerin vermiş oldukları cevaplar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Cemlerin hangi erkâna (süreğ) göre yürütülmesini isterdiniz sorusuna verilen cevaplar

Kavram	Kodlar	f
Böyle kalması gerekir	C	1
Samsun ve Amasya yöresine göre	D	1
Cem vakfı	E	1
Aslı kurallara göre	F	1
Alevilik her yerde aynı olsun	I	1
Kendi memleketime göre	J, K	2
Anadolu Aleviliğine göre	M	1

Tablo 4’te görüşmecilerin verdiği cevaplar incelendiğinde, onların çoğunlukla kendi memleketlerinde uygulanan süreği tercih ettikleri görülmektedir. Ancak bunun yanında Cem Vakfı erkânına göre yürütülmesini yani böyle kalmasını isteyen kişilere de rastlanmaktadır. Bazıları süreğin her yerde aynı olmasını veya aslı kurallara göre yürütülmesini istemektedirler.

5. Tartışma, sonuç ve öneriler

Alevî-Bektaşî inancında yol-süreğ farklılığı ile ilgili kuramsal bilgiler birlikte ele alındığında, bu gruplar arasında bazı farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Bundan başka yalnız Alevî gruplar arasında da sosyo-kültürel farklılıklara, dedelerin kullanmış olduğu *Buyruk* nüshasına göre değişen süreğ farklılıklarına rastlanmaktadır. Süreğ farklılıkları kuramsal çalışmalarda, çoğunlukla bir zenginlik olarak görülmektedir. Önemli olanın “yol” olduğu, süreğlerin değişebilir olduğu ilkesi, çoğunlukla kabul görmektedir. Yol konusunda farklı düşünenler olmasına rağmen, yazılı kaynaklar incelendiğinde bu yolun “Hak-Muhammed-Ali” yolu olduğu açıkça görülür (Sarıkaya, 2017). Kaynaklarda, “yol her şeyden uludur” görüşü baskın olarak kabul görmektedir.

Alanyazına bakıldığında, Bal (2004) ve Aydın, (2014) süreğ farklılığını bir zenginlik olarak görmektedirler. Benzer bir görüş, Alevî Kütüphanesi’nin (2014) görüşüdür ki onlara göre, “süreği tek tipleştirmek isteyenler” farkında olmadan yola zarar vermektedirler. Araştırmada görüşüne başvurulmuş kişiler çoğunlukla bu görüşü paylaşmaktadırlar. Ersal (2015) ise asıl olanın ocak sistemi olduğunu, süreğ farklılığının sonradan ortaya çıkan bir olgu olduğunu belirtmektedir. Kenanoğlu’na (2012) göre farklı Alevilik değil, farklı Aleviler vardır. Asıl olan kimin Aleviliği nasıl yaşadığıdır. Mutluer (2013) kültür ve tarihsel farklılıkların bellekleri şekillendirerek, Alevîlerin bazı konularda farklı düşünmelerine neden olduğunu dile getirmektedir. Bir bakıma süreğ farklılığını tarihsel ve kültürel farklılıklara bağlamaktadır.

Koçak (2015) farklı bir görüşle, Çelebiler erkânına (süreği) göre cemi yürütmenin daha kolay olacağını dile getirerek, cemlerin bu erkâna göre yürütülmesinin daha doğru olacağını dile getirmektedir. Bu erkâna göre yola girmek için “ikrar” yeterli sayıldığından gençler, yani musahip olmayan canlar, oniki hizmete kalkabilirler. Böyle bir uygulama sorunu çözer. Araştırmaya katılanların bir kısmının görüşü de bu doğrultudadır. Yani bu görüşü destekleyen kişilere rastlanmıştır. Çalışmaya katılan ve musahip olmayan gençler daha çok bu görüşü paylaşmaktadırlar.

Bu görüşler ışığında, Almanya’ya Türkiye’den giden farklı ocaklara mensup dedelerin, cem yürütürken farklı süreğleri kullanmaları, cemlere katılan gençlere, değişik süreğ örneklerinin de var olduğunu göstermek bakımından önemlidir. Örneğin, bu çalışmanın da içinde yer aldığı Herne Cemevi’nde, Kırklar ve Gönüller Semahı, Samsun-Lâdik yöresi süreğine göre dönülmüştür. Çoğunluğunu Samsun ve Amasya yöresinden gençlerin oluşturduğu cemevinde, yapılan semahlar, cem

erenlerinin oldukça dikkatini çekmiştir. Samsun yöresinde genellikle Kırklar Semahı, musahip olan kişiler tarafından dönülmektedir. Gönüller Semahında da figürler Cem Vakfı Erkânından farklı ve değişiktir. Daha çok Tokat yöresi, “Hubyar Semahı”na benzemektedir.

Sonuç olarak Alevî-Bektaşî inancında sürekliliğinin bir zenginlik olarak görüldüğü söylenebilir. Almanya gibi yabancı ülkelerde Alevî-Bektaşî inancını yaşayanların, musahip olmuş canların azlığı nedeniyle, cemlerini kendi erkânlarına göre yürütmelerinde bazı güçlüklerin olacağı muhakkaktır. Diğer taraftan dedelerin de farklı süreklere göre cem yürütmesi, bazı güçlükleri beraberinde getirmiştir. Oniki hizmet yürütecek gençlerin, farklı yörelere ve değişik süreklere ait gülbankleri ezberlemeleri de zor olmaktadır. Bu bakımdan önemli olan Hak-Muhammed-Ali yolunun bozulmadan yürütülmesidir. Cemin hangi sürece göre yürütüldüğü çok da önemli değildir.

Bu sonuçlara dayalı olarak, Alevî-Bektaşî inancında, sürekliliğinin korunup yaşatılması konusunda dedelere ve cemevi yöneticilerine önemli görevler düşmektedir. Farklı süreklilerin terk edilerek yok olmasına seyirci kalınması, Alevî-Bektaşî inancında çok renkliliğin kaybolmasına yol açacak ve bu çok renklilik yerini siyah-beyaz görüntüye bırakacaktır. Böylece çok seslilikten yana görüş sergileyen Alevî-Bektaşîler kendi söylemlerine de ters düşmüş olacaklardır.

Sonnotlar

¹ Hz. Peygamber’le birlikte abaya bürünenlerin sayısı beş olduğundan bunlar Hamse-i Al-i aba, Pençe-i Al-i aba diye anılmışlardır. Bkz. (İslâm ansiklopedisi, 2017:306). Bu cümleden esinlenerek “pençe çalma” kavramı, Alevi dedesinin sağ elini, talibin sırtına vurmasıdır. Bu bazı yörelerde bir çubuk ile yapılır. Bu çubukla yapılan uygulamalar, erkân veya tarik olarak nitelendirilir.

² Bazı Aleviler cem esnasında, dolu olarak adlandırılan bir bardak içki içerler. Bu içki bardağı el ile kapatılır ve dışarıdan görülmez. Bardak bir defada içilerek sır edilir. Bir bardaktaki rakıya atıftır. Ayrıca Tanrı’nın deneyimsel bilgisine ulaşmış birisi, bir ârif için de kullanılır. Bkz. (Günşen, 2007: 338).

Kaynakça

- Arslanoğlu, İbrahim. (2017). “Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler”, Erişim: 19.01.2017 www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/download/453/444
- Atmaca, Veli. (2007). “Anadolu’da Yesevîlik (Yesevî Menâkıbnâmesi Özeline Peygamber Tasavvuru”, 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 10-15 Eylül, Ankara
- Aydın, Ayhan. (2005). “Alevî-Bektaşî İnanç Önderleri Dedeler-Babalar”, I. Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu 28/30 Eylül 2005
- . (2014). “Yol Bir Sürek Binbir”, <http://ayhanaydin.info/yazilar/denemelerim/297-yol-bir-suerek-binbir>, Erişim: 18.01.2017
- Aytaş, Gıyasettin. (2014). “Hacı Bektaş Veli ve Düşünce Sistemi”, Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir,

- Aytekin, Sefer. (Der). (1958). *Buyruk*. Ankara: Emek Basım-Yayınevi.
- Azar, Birol. (2005). “Benzerlik ve Farklılıklar Ekseninde Alevi-Bektaşî İnançları Üzerine Bir Değerlendirme”, *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 10/2, 81-87.
- Bal, Hüseyin. (2004). *Alevî İslam Yolu*, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul
- Baş, Eyüp. (2011). “Ahmed Yesevî'nin Bektaşîlik, Alevîlik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52/2, 21-53.
- Bozkurt, Fuat. (2006). *Buyruk*. İstanbul: Kapı Yayınları
- Coşkun, Nilgün, Çıblak. (2014). “Anadolu Alevilerinde Cemler ve Bu Cemlerin Sosyokültürel Hayattaki İşlevleri”, *CİU Cyprus International University Folklor Edebiyat Dergisi*, 20/2, 9-28.
- DABF. (2008). “Alevi-Bektaşî İnanıcının Esasları Danimarka Alevî İnanç Toplumu”, (Danimarka Alevî Birlikleri Federasyonu), www.alevi.dk Erişim: 18.01.2017
- Dedekargınoğlu, Hüseyin. (2010). “Dedelik Kurumu ve Sürek Anlayışı”, II. Uluslararası Tarihten Bugüne Alevîlik Sempozyumu, 23-24 Ekim 2010, Ankara. “Değişler-Nefesler-Hakk Âşıkları Âşığın Sözü, Kur'an'ın Özü”, <http://www.deyisler-nefesler.com/>, Erişim: 20.01.2017
- Dewalt, Kathleen Musante; Dewalt, Billie. R. (2002). *Participant Observation: A Guide For Fieldworkers*. USA: AltaMira Press.
- Ekiz, Durmuş. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (2.baskı.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ersal, Mehmet. (2015). “Balkanlar Alevî mi Bektaşî mi? Ocak mı Sürek mi?” *Balkanlarda Alevîlik Bektaşîlik*. İstanbul: Çorlu Belediyesi Yayınları.
- Ersoy, Elif; Kızıltan, Hakan ve Saydam, Bilgin. (2013). “Kırklar Cemi: Psikomitolojik Çözümleme, Geçmişten Günümüze Alevîlik”, *Uluslararası Sempozyum*, 03-05 Ekim, Bingöl Üniversitesi Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. (1959). *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî “Vilâyet-Nâme”*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi
- Günşen, Ahmet (2007). “Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektaşîlik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, 2/2, 328-350.
- “Harabi”. <http://www.siirakademisi.com/forum/showthread.php?t=3492> Erişim: 20.01.2017
- İslâm Ansiklopedisi*. (2017).“AL-i ABA”,<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c02/c020286.pdf> Erişim: 7.5.2017
- Kaptan, Remzi. (2017). “Cem ve Cemde Okunan Gülbanklar, Değişler, Mersiyeler, Duazlar”, www.alevitentum.de/Cem_ve.....pdf Erişim: 20.01.2017
- Karakaş, Musa. (2003). “Alevîlikte Cem”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 27, 229-296.
- Kaygusuz, İsmail. (2017). “Alevî-Bektaşî İnanıcında Cem”, <http://ismailkaygusuz.com/419/550/293-Alevi-Bekta%C5%9Fi%20inanc%C4%B1nda%20Cem.html> Erişim: 16.01.2017

- Kenanoğlu, Ali. (2012). "Hangi Alevilik değil, hangi Alevi", Erişim: 20.01.2017 <https://www.evrensel.net/yazi/37543/hangi-aleviklik-degil-hangi-alevi>
- Kiremit, İlker (2013). İnanç ve Tarihte Nusayriler (Arap Alevileri) Üzerine Genel Bir Değerlendirme, *Geçmişten Günümüze Alevilik I.Uluslararası Sempozyumu*, 712-731.
- Koçak, Ahmet (2015). "Alevi-Bektaşî-Kızılbaş İncancında Sürek Farklılıkları", Erişim: 21.01.2017 http://www.asikremzani.net/makale/Alevi_Bektasi_Kizilbas_Inancinda_Surek_Farkliliklari.html
- Koçak, Yunus (2003). "Kırklar Meclisi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 27, 166-186.
- Kökel, Coşkun. (2005). "Güvenç Abdal Ocağı Üzerine Bir Değerlendirme". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 36, 47-60.
- Kur'an-ı Kerim Meali. "Kehf Suresi", <http://www.enfal.de/melmalili/kehf.htm> Erişim: 1.4.2017
- Kvale, Steinar. (1996). *Interviews An Introduction to Qualitative Research Interviewing*, Sage:London
- Melikoff, Irene. (1998). *Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe*. Çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları. Miller, Gale ve Dingwall, Robert. (1997). *Context and method in qualitative research*. Sage: London.
- Mutluer, Nil. (2013). "Yol 1 Sürek 1001", <http://www.milliyet.com.tr/yol-1-surek-1001-aleviler/gundem/detay/1762211/default.htm> Erişim: 20.01.2017
- Okan, Nimet. (2014). "Alevilikte Kadın Erkek Eşitliği Söylemine Eleştirel Bir Yaklaşım", *AÜ DTCF Antropoloji Dergisi*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/71/1948/20381.pdf>, Erişim: 11.1.2017
- Rençber, Fevzi. (2012). "Alevi Geleneğinde "Cem Evinin" Tarihsel Kökeni", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12/3, 73 -86.
- Sümer, Derya. (2011). "Alevi-Bektaşî Miraç Söyleminden Cemin Simgesel Temsillerine Hakk'ın Birlik Bilinci". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 57, 57-84.
- Uçar, Ramazan. (2004). "Bir Fenomen Olarak Ayin-i Cem (Sosyolojik Bir Yaklaşım)". *Dini Araştırmalar Dergisi*, 7/19, 73-81.
- Sarıkaya, M. Saffet, "Şah Hatayı'nın Şiirlerinde Bazı Dini-Tasavvufî İnanç Motifleri ve Anadolu Alevi Kültüründe Şah Hatayı'nın İzleri". Erişim: 16.01.2017 http://www.msaffets.com/wp-content/uploads/Azeri_Saffet-Sarikaya.pdf
- Sivri, Medine ve Kuşça, Sibel. (2014). "Şah İsmail Hatai Ve Pir Sultan Abdal Deyiş Ve Nefeslerinden Alevi-Bektaşî Kozmogonisi ve Kırklar Meclisi'ne", *folklor/edebiyat*, 20/78, 179-202.
- "Tahtacı Süreği (Yanyatır ve Hacı Emirli Ocakları) ve Semah Üzerine Bir Kaç Cümle", <https://alevikutuphanesi.wordpress.com/2014/06/22/tahtaci-suregi-yanyatir-ve-haci-emirli-ocaklari-ve-samah-uzerine-bir-kac-cumle/> Erişim: 20.01.2017

- Taşğın, Ahmet. (2013). “Aleviler Arasında Erkan Farklılıkları Ve Farklı Erkanlarıyla Alevilerin Yaşadıkları Coğrafya”. *Geçmişten Günümüze Alevilik I.Uluslararası Sempozyumu*, 153-163.
- Ünlüsoy, Kamile (2009). “Alevî-Bektaşî Geleneğinde Kadına Bakış Denemesi”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, 2/2, 55-90.
- Wolcott, H. (1994) *Transforming Qualitative Data: Descriptions, analysis and interpretation*. London, Sage
- Yaman, Ali (2001). “Yüzyılların İçinden Alevilerin Cem İbadeti (1): Dünden Bugüne Temel Bilgiler”, https://www.alevibektasi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=729:yuezyillar_in_cnden_alevlern_cem_badet-1-duenden-buguene-temel-blgler&catid=38:aratrmlar-kategori&Itemid=54
Erişim: 20.01.2017
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (5.baskı.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.